

УДК: 330.8:177.9:316.42

JEL Classification: B31, D63, I31

ВІКТОРІЯ МИКИТЕНКО, д-р екон. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України
гол. наук. співроб. відділу просторового розвитку та якості життя

Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України
бул. Т. Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна

E-mail: vmikitenko@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8212-9777

НАТАЛІЯ ШЕЛУДЬКО, д-р екон. наук, проф.,

гол. наук. співроб. відділу соціально-економічної безпеки

Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України
бул. Т. Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна

E-mail: n.sheludko@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6936-3158

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ: МІЖ КЛАСИЧНОЮ ТЕОРІЄЮ ТА РЕАЛІЯМИ ПОЛІКРИЗИ:

Рецензія на монографію В. М. Новікова «Проблемно-орієнтована методологія дослідження справедливості» (Київ: Академперіодика, 2025. 238 с.)

У рецензії здійснено теоретико-методологічний аналіз монографії В. М. Новікова «Проблемно-орієнтована методологія: дослідження справедливості», присвяченої осмисленню соціальної справедливості як фундаментальної категорії соціально-економічного розвитку, етичної економіки та інституціональної динаміки. Актуальність рецензованої праці зумовлена загостренням соціальних дисбалансів, кризою довіри до інститутів та поглибленням нерівностей в умовах полікризи, що надає проблематиці справедливості не лише нормативного, а й безпекового виміру.

Показано, що запропонована автором проблемно-орієнтована методологія дає змогу інтегрувати класичні підходи моральної філософії та політичної економії з сучасними теоріями соціального вибору, інституціоналізму та економіки добробуту.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2026. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Особливу увагу приділено аналізу інтерпретації ідей А. Сміта, І. Канта, Дж. Ролза, А. Сена та інших мислителів та науковців, які формували інтелектуальні засади концепту соціальної справедливості. Підкреслено, що автор монографії послідовно відмежовує справедливість від спрощених уявлень про рівність чи механічний перерозподіл ресурсів, розглядаючи її як складну інституціональну форму соціально-економічних відносин.

Окремо відзначено спробу дослідника щодо операціоналізації категорії соціальної справедливості через застосування статистичних і аналітичних підходів, що є важливим кроком у подоланні традиційних зауважень щодо її емпіричної невизначеності. Водночас у рецензії сформульовано низку аналітичних зауважень і рекомендацій, спрямованих на поглиблення дослідження з урахуванням сучасних реалій воєнних і демографічних втрат, просторових асиметрій розвитку, соціально-економічної безпеки та відновлювального потенціалу суспільства. Наголошено, що в умовах полікризи соціальної справедливості набуває значення не лише етичного і теоретичного конструкту, а й ключового імперативу забезпечення стійкості, соціальної згуртованості та післякризового розвитку України.

Монографія В. М. Новікова є ґрунтовним теоретико-методологічним дослідженням, присвяченим багатовимірному осмисленню соціальної справедливості як важливої категорії економічної етики та інституціонального розвитку. Робота органічно вписується у сучасний дискурс переосмислення ролі моральних, ціннісних й етичних засад соціально-економічного розвитку в умовах глобальних трансформацій, інституційної нестабільності та кризи довіри до традиційних моделей регулювання.

Актуальність авторського доробку визначається не лише складністю й міждисциплінарністю проблеми справедливості, а й об'єктивною потребою переорієнтації економічної науки з вузькоутилітарних, ринково-детермінованих підходів на більш ширші етико-економічні й соціально орієнтовані парадигми. Автор переконливо доводить, що в умовах постмодерністської економіки, фінансіалізації та розмивання соціальних стандартів справедливості набуває статусу не похідної, а системоутворювальної категорії соціально-економічних відносин.

Методологічною основою монографії є проблемно орієнтований підхід, який уможливорює поєднання історико-теоретичного аналізу еволюції уявлень про «справедливість» із критичним осмисленням сучасних концепцій (від класичної політичної економії та філософії «просвітництва» — до неоліберальних і неоінституціональних теорій). Значною перевагою роботи є концептуально й науково вивіреним аналіз ідей А. Сміта, І. Канта, Дж. Ролза та А. Сена з чітким розмежуванням трансцендентального інституціоналізму і порівняльних, практико-орієнтованих підходів до ідентифікації вимірів та забезпечення «справедливості».

Уваги заслуговує те, що автор не зводить справедливість до категорії рівності чи перерозподілу ресурсів і благ, а трактує її як складну інституціональну форму, що поєднує моральні, правові, економічні та соціальні

виміри. Це допомагає уникнути редукціонізму та відкриває можливості для міждисциплінарного діалогу між економічною теорією, соціальною філософією і соціальною економікою та державною політикою на сучасному етапі розвитку України в умовах ресурсних обмежень та постійного нарощення різної природи загроз і ризиків.

Другий розділ монографії, присвячений інституціональному потенціалу забезпечення соціальної справедливості, має виразну прикладну спрямованість. Аналіз інструментарію соціального захисту, житлової політики та функціонування системи охорони здоров'я демонструє прагнення автора перейти від абстрактних етичних конструкцій до аналізу конкретних соціально-економічних механізмів.

Третій розділ, у межах якого здійснено спробу статистичного оцінювання соціальної справедливості, заслуговує на окрему увагу, оскільки є методологічно вмотивованим і свідчить про прагнення автора подолати одну з найстійкіших проблем теорії справедливості — її обмежену здатність до емпіричної операціоналізації. Запропоновані В.М. Новіковим підходи демонструють намагання перейти від суто нормативно-філософського трактування справедливості — до її кількісного аналізу через систему соціально-економічних показників, що відображають нерівності, доступ до базових благ та результати функціонування ключових соціальних інститутів. Хоча представлене статистичне оцінювання має переважно ілюстративний характер і не претендує на побудову завершеної інтегральної моделі, сама логіка такого підходу є концептуально важливою. Вона відкриває можливості для подальшого розвитку формалізованих інструментів аналізу соціальної справедливості та формування міждисциплінарного поля, де етичні категорії можуть бути поєднані з аналітичними й прогностичними методами соціально-економічних досліджень.

Водночас саме у площині подальшого розвитку й поглиблення дослідження доцільно сформулювати низку побажань, що мають рекомендаційний характер і спрямовані на посилення прикладної релевантності монографії.

Попри ґрунтовність теоретичного аналізу, у роботі переважає універсалістський, наднаціональний дискурс справедливості. В умовах сучасних трансформацій (зокрема, для країн із травматичним досвідом війни, масштабних соціальних втрат і демографічної деградації) перспективним видається більш чітке артикулювання національно-специфічного виміру справедливості з урахуванням реальних асиметрій розвитку, воєнних ризиків та післякризових обмежень у повоєнному періоді.

Статистичне оцінювання соціальної справедливості, представлене у монографії, має, радше, ілюстративний характер. Подальше розширення формалізованих індикаторів, побудова інтегральних або ж сценарних полівекторних моделей оцінювання справедливості дозволили б істотно посилити аналітичну та прогностичну складову авторських напрацювань.

Інституціональні механізми забезпечення справедливості розглянуті автором переважно у класичній логіці соціальної держави. Натомість сучасний етап розвитку нашої країни потребує включення до аналізу таких інструментів: адаптивне управління, кризове соціальне регулювання, безпеково-орієнтовані соціальні політики, ризик-менеджмент та механізми відновлення довіри в умовах гібридних загроз.

Монографічне дослідження є методологічно зрілим і, свідомо, «над-часовим», яке тяжіє до класичної академічної традиції репрезентації доробку, але майже не інтегрує категорії війни, полікризи, демографічних втрат, безпекових деформацій, які сьогодні, на жаль, і визначають соціальну реальність в Україні. Тож бажаним було б введення категорії «справедливості в умовах екзистенційного ризику» з суттєвим переосмисленням та рекомендаціями щодо переформатування ролі держави не як «визначального арбітра», а саме як «гаранта відновлення соціального контракту».

Монографія В. М. Новікова є вагомим внеском у розвиток теорії етичної та соціальної економіки і соціальної справедливості, вирізняється високим рівнем теоретичної культури, концептуальною цілісністю та науковою доброчесністю. Робота має наукову цінність і слугує методологічною основою для подальших досліджень, спрямованих на осучаснення соціально-економічної політики України та її інституційного розвитку.

Маємо визнати, що особливої актуальності результати дослідження набувають у контексті сучасного стану українського суспільства, що функціонує в умовах тривалої воєнної агресії, масштабних руйнувань та демографічних і матеріальних втрат, соціальної фрагментації та глибоких інституційних трансформацій. Тоді категорія «соціальна справедливість» виходить за межі класичного нормативно-етичного дискурсу та набуває рис екзистенційного імперативу, без якого неможливе ані відновлення довіри до державних інститутів, ані формування нового соціального контракту. І ця проблематика на даний час не може бути нівельованою. Методологічні положення, розроблені й обґрунтовані у монографії, створюють теоретичну основу для подальшого осмислення феномену «справедливості» як конститутивно-ключового принципу відновлювального розвитку, компенсації суспільних втрат та легітимації державних рішень у посткризовий період.

У сучасному українському контексті перспективним видається подальше зміщення аналітичного фокусу з універсалістських моделей справедливості на синхронне поєднання етичних, інституціональних і безпекових вимірів соціально-економічної політики України. І у цьому сенсі дослідження В. М. Новікова може бути розвинене шляхом поглиблення прикладного аналізу механізмів реалізації справедливості в умовах воєнної та післявоєнної реконструкції з урахуванням асиметрій регіонального розвитку, демографічних деформацій та суттєвої обмеженості людських і фінансових ресурсів.

Такий розвиток авторської концепції уможливив би не лише розширення наукової значущості отриманих результатів, а й підвищенню їх практичної цінності для формування соціально орієнтованої державної політики в Україні. Доцільним буде видання другого тому або ж більш розширене монографічне дослідження (чи серія статей), де справедливість була б асоційована з відновленням, компенсацією втрат унаслідок війни і новим соціальним договором.

SOCIAL JUSTICE: BETWEEN CLASSICAL THEORY
AND THE REALITIES OF POLYCRISIS

The review provides an theoretical and methodological analysis of the monograph *Problem-Oriented Methodology for the Study of Justice* by V. M. Novikov, which addresses social justice as a fundamental category of socio-economic development, ethical economics, and institutional dynamics. The relevance of the reviewed work is determined by the intensification of social imbalances, the erosion of institutional trust, and the deepening of inequalities under contemporary polycrisis conditions, which impart to the issue of justice not only a normative but also a security-related dimension.

The review demonstrates that the author's problem-oriented methodology enables an integrated interpretation of classical moral philosophy and political economy alongside modern theories of social choice, institutional economics, and welfare economics. Particular attention is paid to the author's reinterpretation of the intellectual contributions of A. Smith, I. Kant, J. Rawls, A. Sen, and other thinkers whose ideas shaped the conceptual foundations of social justice. It is emphasized that the monograph consistently distinguishes justice from simplified notions of equality or mechanical redistribution, conceptualizing it instead as a complex institutional form of socio-economic relations.

Special emphasis is placed on the author's attempt to operationalize the concept of social justice through statistical and analytical tools, which represents an important step toward overcoming long-standing critiques regarding its empirical indefiniteness. At the same time, the review formulates a set of analytical remarks and forward-looking recommendations aimed at strengthening the applied relevance of the study in light of contemporary challenges, including war-related demographic losses, spatial development asymmetries, socio-economic security risks, and post-crisis recovery imperatives. The review concludes that under polycrisis conditions social justice should be understood not merely as an ethical or theoretical construct, but as a key imperative for societal resilience, social cohesion, and sustainable post-crisis development in Ukraine.